

Schmidt Ildikó

Két- és többnyelvűség a magyar közoktatásban

1. Bevezetés

A társadalmi, kulturális és nyelvi sokféleség minden társadalomban jelen van, és a különböző csoportok érdekei mentén dinamikusan szerveződik. A nyelv és a társadalom, illetve a nyelvhasználati formák és a társadalmi lét alapjául szolgáló társadalmi struktúrák közötti kapcsolat vizsgálata nem kerülheti meg a nyelv és az oktatás, illetve a két- vagy többnyelvűség és az oktatás viszonyának taglalását sem (Baker 2011: 17, Bartha 1999: 208). Ebből kiindulva a tanulmányban a közoktatásban valamint a nemzetközi iskolákban folyó nyelvi fejlesztés és a magyar nyelv-oktatás közötti kapcsolódási pontokat mutatom be.

2. Magyar nyelv-tanítás a közoktatásban

A magyar nyelv-tanítás a magyar közoktatásban a rendszerváltást követően jelent meg, egyidőben azzal, hogy megjelentek olyan külföldi tanulók, akiknek szükségük lett a magyar nyelvtudás megszerzésére. Ezt megelőzően a Magyarországon tartózkodó külföldiek, főként a külképviseleti alkalmazottak gyermekei nagykövetségi iskolákba jártak, ahol a magyar nyelv tanulása nem volt kötelező jellegű, és az intézmények egyébként sem a hazai közoktatás részeként funkcionáltak.

A jelenleg Magyarországon élő külföldi gyermekek iskoláztatási szokásait tekintve alapvetően két nagy csoport látható: a nyugati világból érkezők és az ún. harmadik országbeliek. A „nyugati” országokból származó gyermekek két csoportra oszthatók. Az egyik csoportban a családjuk társadalmi státuszából fakadóan általában nemzetközi iskolahálózatokban tanulnak, mint az American International School, a British International School, a Deutsche Schule Budapest, a Lycée Français, a SEK Budapest Általános Iskola és Gimnázium, az Osztrák–Magyar Európaiskola Budapest, a Budapesti Japán Iskola, a Britannica International School és a Greater Grace International School of Budapest. Ezekben az intézményekben a tantervet általában az anyaországban használt (valamelyik) központi szabályozott tanterv alapján alakítja ki az iskolahálózat vagy a tagiskola a helyi igényeknek megfelelő módosításokkal kiegészítve. Az iskolákban folyó pedagógiai munka középpontjában egy általános, nemzetközi vonatkozásban univerzális tudás átadása áll a középpontban, annak érdekében, hogy ha a család más országba költözik, a gyermekek képesek legyenek az iskolaváltásra. Mindettől függetlenül mindegyik iskola magán viseli az anyaország oktatási és nevelési szemléletének sajátosságait a tantárgyi tartalom és készségek fejlesztése területén egyaránt. Az értékközvetítés tekintetében is megfigyelhető a kulturális sajátosságok megjelenése, mint ahogy az is, milyen törekvések figyelhetők meg a nyelvhasználati elvárások terén. Az oktatás nyelve határozza meg, hogy az iskola közösségi tereiben, eseményein és a tanítás során milyen nyelvet proponálnak az intézményben. Azokban az iskolákban, ahol multinacionális a tanulóközösség, ott a nyelvhasználati elvárás arra törekszik, hogy az oktatás nyelve legyen a közös nyelv. A több oktatási nyelvvvel párhuzamosan dolgozó iskolákban általában az anyaország nyelvén folyik a mindennapi iskolai kommunikáció, de a tanulók a szünetekben azon a nyelven beszélnek, amelyik az adott kommunikációs helyzetben a leghatékonyabb.

A fentebbi felsorolásban szereplő oktatási intézményekben való tanulás, ha különböző mértékben is, de jelentős anyagi terhet ró a szülőkre. Ebből adódóan a kevésbé tehető

családok részére ezek az iskolák korlátozottabb mértékben elérhetőek, így gyermekeik többnyire a közoktatásban kezdik meg tanulmányaikat. A helyzetük hasonló a harmadik országbeli bevándorlókhoz, azzal a különbséggel, hogy kevésbé stigmatizált helyzetből indulnak a beiskolázásuk pillanatában. Mivel a harmadik világ országainál magasabb presztizsű államból érkeznek, a megítélésük többnyire pozitívabb, és elfogadóbban viselkedik velük szemben a befogadó közösség (Schmidt 2018).

A harmadik országbeli bevándorlóknak, közülük pedig főként azoknak, akik kevésbé tőkeerősek és a társadalmi státuszukból adódóan kevésbé konszolidált életet tudnak biztosítani a gyermekeik számára, marad a magyar közoktatás. Az integrációs mintázatok sajátos jegyeket mutatnak, főként azért, mert a befogadó intézmények között jelentős különbségek vannak a tárgyi, a személyi és támogatói légkör vonatkozásában (vö. Schmidt 2019).

A köznevelési és a nemzetközi iskolák tanulói a legkülönbözőbb nyelveket beszélhetik. Az iskolák az oktatási nyelv(ek) mellett idegen nyelvként tanítanak néhány más nyelvet is, az esetek nagy többségében az angolt, a németet, a franciát vagy a spanyolt és esetleg a magyart. Ezek mellett a nyelvek mellett további idegen nyelvek tanítására nincs mód, így a különböző beszélőcsoportok saját „iskolát” működtetnek, ilyen az arab (szír), a holland, az izraeli, a kínai, a lengyel, a norvég, az orosz, a vietnámi.¹ A szervezés bizonyos esetekben az anyaország segítségével történik, bizonyos esetekben pedig a Budapesten élő közösség a fenntartó. Ezeket az iskolákat nevezi a szakterminológia hétvégi iskoláknak (*complementary education, Sunday school*). A gyermekek itt hetente egyszer-kétszer találkoznak hétközben vagy szombaton. A tananyag fókuszában egyrészt a nyelvi fejlesztés áll, másrészt pedig igyekeznek követni az anyaország tananyagát. Mód van év végi vizsgákra, amelyek igazolják, hogy a diák teljesítette az előírt tananyagot. Így a hazájába történő visszatéréskor rögtön a megfelelő évfolyamon folytathatja a tanulmányait, és nem kell osztályozó vizsgát tennie, vagy alacsonyabb osztályba visszalépnie.

2.1. A magyar mint idegen nyelv oktatása

Az integráció egyik sarkalatos kérdése a befogadó ország nyelvének elsajátítása, ami Magyarországon hatványozottan jelentkezik, mivel a lakosság túlnyomó többsége egynyelvű, nem jellemző a magas szintű idegennyelv-tudás. A mindennapokban a kommunikáció magyarul zajlik, így a hivatali ügyintézésben, az egészségügyben és a legkülönbözőbb szolgáltatások igénybevétele során. Ezek alól egyedül a vendéglátás képez kivételt, ahol nem feltétlen szükséges a magyar nyelv ismerete. Az oktatási és nevelési intézmények jelentős többségében a magyar az oktatási nyelv, így van ez még a kéttanítási nyelvű iskolákban is, ahol többnyire szintén a magyar a domináns nyelv. Kivételt képeznek ez alól a nemzetközi iskolák, ahol a domináns oktatási nyelv jellemzően nem a magyar. Az oktatási nyelv dominanciájából következik, hogy a közoktatásban és a nemzetközi iskolákban eltérő hangsúlyt kap a magyar mint idegen nyelv oktatása.

A közoktatásba érkező gyermek elemi szükséglete, hogy minél hatékonyabban és gyorsabban elsajátítsa a magyar nyelvet. A segítség mértéke, mint azt már korábban említettük, nagy eltéréseket mutat, viszont még a legnagyobb támogatást nyújtó iskolákban is roppant erőfeszítést igényel a tanulók részéről a nyelvi integráció. Nem kifejezetten a mindennapi nyelvtudás elsajátítása jelent kihívást, hanem inkább a szaktárgyi órákhoz kapcsolódó szókészlet és nyelvi formák megtanulása okoz nehézséget. Miközben a társadalmi beilleszkedés alapfeltétele a magyar nyelv ismerete, az első nyelvi kompetencia további

¹ A felsorolás a teljesség igénye nélkül készült, egy 2008–2012 között zajló kutatás során, amelynek alap gondolata Szépe György professzortól származott, az adatfelvételt jelen dolgozat szerzője végezte, publikációra nem került sor.

alakulása meghatározó az absztrakt gondolkodás fejlődésében. Különösen addig, amíg a második nyelvi kompetencia nem éri el a szaktárgyi órákon használt nyelv megértéséhez szükséges nyelvtudási szintet. Ha a gyermek az általa használt mindkét nyelven – első- és második nyelv – képes a nyelvhez kapcsolódó kommunikatív funkciókat kielégíteni, akkor valószínűsíthető a kétnyelvűség kialakulása és a társadalmi beilleszkedés sikeressége is. Az iskolába érkező gyermekeknél az első nyelvi kompetenciájukról a pedagógusok nem sokat tudnak, nehezen lehet információt szerezni erről. De mint azt láttuk, a sikeres nyelvelsajátításhoz és integrációhoz szüksége van a tanulónak az első nyelven megszerzett kompetenciáinak mozgósítására. A diákok előzetes tudásának feltérképezésekor lényegesek a következő kérdések: a származási ország oktatási rendszere kompatibilis-e a magyarországgal, a diák az első nyelven a literáció terén milyen fejlettségi szinten áll, módjában állt-e egyáltalán iskolába járni, valamint a szülők iskolázottságából fakadóan a családi háttér mennyire tudja támogatni a gyermeket az integráció terén. Ezekre választ keresve és a komplex nyelvi szintfelmérés tipológiáját alkalmazva a pedagógus információkat nyerhet a gyermek első nyelvi kompetenciabázisáról, és könnyebben dönthet a fejlesztési irányról. Az integráció útján a gyermekeknek elsősorban arra van szükségük, hogy képesek legyenek a már meglévő saját képességeiket és készségeiket olyan módon használni, amely hozzáférést biztosít az iskolai élethez: a társas közeghez és a tudás megszerzéséhez. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a gyermekek képesek legyenek egyrészt a saját képességeik és készségeik minél jobb kiaknázására a nyelvtudás és a szaktárgyak elsajátítása során, valamint a szociális kapcsolataik kiépítésekor; másrészt az oktatási intézmény képes legyen – sok más funkciója mellett – úgy funkcionálni, mint egy kompetens befogadó közösség, amely az elfogadó és támogató képességét tudatosan építi be az iskolai beilleszkedés facilitálásába (Schmidt 2018).

Az oktatási intézmények támogatási rendszerét a Nemzeti Alaptanterv (NAT) hivatott biztosítani, amely a jelenlegi hatályos szabályozás szerint még kitér egy ponton a magyar mint idegen nyelv és a migráns tanulókkal kapcsolatos tanítási gyakorlat szabályozására. Célként megfogalmazza, hogy a migráns és az idegen anyanyelvű diákok a magyar közoktatás rendszerébe való belépését és a sikeres teljesítést segítse. Ezen túl a magyar mint idegen nyelv oktatása az élő idegen nyelv műveltségi terület része, viszont „rugalmasan alkalmazkodik a diákok sajátos helyzetéhez, nyelvtudásához.” Majd kitér a kulturális beilleszkedés fontosságára mind egyéni, mind pedig társadalmi szinten (NAT 2011: 10680). A NAT említett részében a magyar mint idegen nyelv tantárgyi tartalmának szabályozását a kerettantervek hatáskörébe utalja.

A nemzetközi iskolákban a magyar nyelv a státuszából következően különböző keretek között oktatott tantárgy. Az egy tanítási nyelvű iskolákban általánosságban jellemző, hogy a kulturális orientáció kötelező tantárgyként jelenik meg a nem magyar elsőnyelvű diákok számára. Emellett az iskolák szakköri kínálatában megjelenik a magyar mint idegen nyelv kurzus, amelynek keretében a gyermekek párhuzamosan ismerkednek meg a befogadó ország nyelvével és kultúrájával. A két oktatási nyelvet használó iskolákban általában kötelező a magyar nyelv mint tantárgy valamennyi gyermek részére. A nem magyar első nyelvű gyermekek idegen nyelvként, a kétnyelvűek másodnyelvként vagy első nyelvként tanulják a magyar nyelvet. Ezekben az intézményekben az oktatás jellemzően két különböző, azonban egymásba kapcsolódó rendszerben valósul meg. A magyarul nem tudó gyermekek kezdő szinten tanulják a nyelvet. A tanmenet évekre lebontva tartalmazza a témákat, a nyelvi funkciókat, nyelvi formákat és a készségfejlesztés szakaszait, amely elemek általában egy tankönyvcsaládhoz igazodnak. A tanmenet szabályozza, hogy a diákoknak milyen szintet kell elérniük a kimeneti osztályig, amely iskolánként változhat, de általánosságban 8–10. osztályra befejeződik a magyar nyelv-tanulás. A tanulók heti két-négy órában vesznek részt a magyar mint idegen nyelv oktatásban.

A nemzetközi iskolák sajátossága, hogy osztályaikba gyakorlatilag minden iskolaévben érkeznek új diákok, akiknek be kell kapcsolódniuk a már működő rendszerbe. Az intézmények beiskolázási gyakorlata a felvételi eljárás tekintetében két típusba sorolható. A multinacionális iskolákban, ahol a tanítási nyelv általában az angol nyelv, a gyermekek felvételekor nem elvárás az angol nyelv ismerete, így a beiratkozás után felméri, hogy a tanulók mennyire beszélnek angolul, és ennek függvényében bekerülnek az angol felkészítő csoportok valamelyikébe. Ez a módszer az angolszász nyelvterületeken elterjedt rendszert követi. A tananyagok jól felépítettek, megfelelően kiképzett tanárok segítik a tanulási folyamatot. A másik típusú beiskolázási rendszerben a gyermekeknek már ismerniük kell az oktatási nyelvet, és a felvételi eljárás keretében az iskola megbizonyosodik arról, hogy probléma nélkül tudnak bekapcsolódni az oktatásba.

A beiskolázást követően elkezdődnek az iskolai hétköznapok. A nyelvi integráció nehézsége mellett a kulturális adaptálódás is konfliktusokkal teli folyamat, sőt gyakran lehet akár traumatikus is. Minden gyermek és diák nehezen viseli az iskolaváltást, főleg ha ez együtt jár a lakókörnyezet változásával is. Ilyen esetekben vagy túlzott érzelmi reakciót produkálnak, amelyek többnyire negatív energiákat mozgósítanak, erőteljes elutasítással; vagy passzivitásba vonulnak a nehezen feldolgozható változások ellen való védekezés érdekében. Mindkét védekezési stratégiának megvannak a maga sajátosságai, amelyeket lényeges felismerni és azonosítani a gyermekek viselkedésében. Az iskolának elsődleges feladat jut a beilleszkedés megkönnyítésében, amelyet a kirívóan nehéz esetekben a szülőkkel egyeztetve kell kezelni. A magyar mint idegen nyelv és a kulturális ismeretek órákon ezek a jelenségek fokozottan jelentkezők, mivel a nem magyar anyanyelvű gyerekek itt szembesülnek élesen a megváltozott nyelvi környezettel, tehát itt juttatják érvényre legerősebben az elutasító magatartásukat. Tekintettel arra, hogy az iskolákba minden évfolyamra érkezhetnek új diákok, gyakorlatilag minden évkezdés terhelt ebből a szempontból. Az idegen nyelvi tanmenetek és tananyagok jól tükrözik ezt, mivel tartalmazzák az ismerkedés nyelvi funkciójának gyakorlását, amelyen keresztül az adaptálódás készségének az előhívása történik. A tanórák és a tananyag szerkezete épít a már a csoportba járó tanulók együttműködésére, ezzel erősítve a csoporthoz tartozás érzését, és csökkenti az új tanulóknál az idegen helyzetben automatikusan kialakuló izolációt. A tanmenet kialakításával és megfelelő tanári irányítás mellett a diákok elfogadó magatartása beépül személyiségükbe, amihez egész életükben vissza tudnak nyúlni, segítséget kapva a világot mind erősebben jellemző multikulturalitásba való eligazodáshoz. Az interkulturális kompetencia fejlesztése, a magyar kultúra megismerése és az országismereti tudás a magyar mint idegen nyelv tantárgy központi eleme, mert fontos, hogy a tanulók az életterüket adó országra vonatkozóan minél mélyebb tudásra tehessenek szert. Célszerű ennek tervezése, mivel az iskolán kívül általában spontán, véletlenszerű találkozásként kerül a magyar nyelv és kultúra a diákok életébe (Nádor 2003).

3. *Deutsche Schule Budapest (DSB)*

A közoktatási és a nemzetközi intézményekben tanuló diákok, valamint a magyarnyelv-tanítás általános jellemzőinek vázolója után a Deutsche Schule Budapest – Budapesti Német Iskola bemutatása következik. A DSB a közoktatás és a nemzetközi iskolák metszéspontjában helyezkedik el, és szemléletes példája a különböző nyelvtudási szintekhez és kompetenciákhoz igazodó magyarnyelv-tanításnak. Az iskola történetének rövid áttekintését a fenntartók majd a tanárok, a diákok és nyelvi helyzetük leírása követi, utána pedig a tannyelvek és a tantárgyak viszonya kerül bemutatásra. A gimnázium helyi tantervében kulcsfontosságú szerepet kap az idegen nyelvek oktatása, ezen belül a magyar mint idegen nyelv oktatásának helyzetéről esik szó.

3.1. A „kultúrák találkozásá”-nak iskolája régen...

A „Német Iskolák rendszere” gyakorlatilag az egész világot behálózó, nagy múltra visszatekintő, a német oktatási rendszer alapján működő intézményrendszer. Magyarországi elődje a budapesti Német Birodalmi Iskola, a Reichsdeutsche Schule, amelyet 1908-ban alapítottak. A mindössze egy német anyanyelvű tanítóval induló iskola 1910-ben kapta meg a hivatalos engedélyt a gimnáziumi működésre (Orosz 2006: 10). A tizenkét osztályos koedukált gimnázium négyosztályos elemi népiskolából és nyolcosztályos reáliskolából állt (Oberrealschule mit Vorschule) (Báthory–Falus 1997: 546), ahol a diákok tanulmányaik befejeztével érettségi vizsgát tehettek. Az iskola alapításakor Pesten a Kálmán utcában, majd később a Damjanich utcában működött. Az intézményt a fővárosban dolgozó német, osztrák és cseh diplomaták és kereskedők gyermekei részére hozták létre (Atkary 2006: 19, Király 2003), azonban az első világháború után, a Monarchia felbomlását követően magyar gyerekek is beiratkozhattak. Ekkor kerültek az iskolába a pesti zsidó nagypolgárság gyerekei is (Papp 2003: 1’54”). Az oktatásra jellemző volt a kevésbé „porosz” megközelítés, vagyis igen demokratikus és szabadgondolkodású volt mind a tanári gárda, mind pedig a gyerekeiket itt beiskolázó családok többsége. Így ír erről a szülők egyike, Karinthy Frigyes: „Az egész felett ott lebeg a humanista német szellem, a szó legjobb értelmében. A régi német erények szelleme – az új német hibák nélkül” (Karinthy 1932). Ennek a legfőbb oka minden bizonnyal az, hogy a német tanárok egy része még a weimari Németország demokratikus szellemiségét hozta magával, mások pedig a 30-as években épp a hitlerizmus elől menekülve kérték külföldi iskolába helyezésüket. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy a hitleri Németország távoli végvárában liberális, antináci szellem uralkodott. A náci ideológia szimpatizánsai furcsa módon éppen a magyar tanárok voltak (Papp 2003: 36’15”). Az egykori diákok visszaemlékezése nyomán egy nagyon fontos gondolat fogalmazódik meg az iskola szellemiségét illetően: „minden ember ember” (Papp 2003: 14’49”, 30’20”, 51’48”). Az iskolában az oktatás magas színvonalon, német nyelven folyt, de emellett a diákok tanultak magyar irodalmat, angol, francia és latin nyelvet, illetve a nem magyar anyanyelvűek magyart mint idegen nyelvet is (Jahresbericht 1938: 22–29). A korban tipikus volt a magyar iskolarendszerben mind a mai napig uralkodó szemlélet, hogy az iskola legfőbb feladata az enciklopédikus tudás átadása. A Német Birodalmi Iskolában ezzel szemben a kezdetektől fogva az eszközszerű tudás birtoklása volt a cél, vagyis az információkeresés az információátvitel helyett. Az iskola alapításától kezdődően felekezeti hittanoktatáson vehettek részt a tanulók, ennek sajátossága, hogy az izraelita vallásúaknak külön oktatási csoportot szerveztek, ami a történelmi változások hatására 1939-ben szűnt meg (Papp 2003: 7’26”). 1939-től az iskola politikai arculatában folyamatosan megfigyelhető volt bizonyos fokú jobbra tolódás. A magyarországi zsidótörvények után a zsidó vallásúaknak el kellett hagyniuk az iskolát, de a kikeresztelkedettek bent maradhattak. 1943-tól, a „totális háború” kezdetétől a fiatal tanárokat és az érettségiző német fiúkat behívták a német hadseregbe (Papp 2003: 38’18”). 1944-ben, a nyilasok hatalomra jutása után a zsidó származású diákokat az iskola a pincében bújttatta, ekkor már az iskola épületén horogkeresztes zászló lobogott (Papp 2003: 49’25”). A Német Birodalmi Iskolát 1944 őszén zárták be.

3.2. ...és most

A Deutsche Schule Budapestet 1990-ben államközi egyezmény alapján hozták létre bikulturális célú külföldi német iskolaként. Az iskola fenntartója a Budapesti Német Iskola Alapítvány, melyet a Német Köztársaság Kultuszminisztériuma, a Magyar Köztársaság (akkori) Kulturális Minisztériuma, Budapest Főváros, valamint Baden-Württemberg Szövetségi Állam közösen hoztak létre. A DSB a közoktatási információs rendszerben

fellelhető alapító okirata és működési engedélye alapján német tanterv szerint oktató külföldi közoktatási intézmény, így a szakmai felügyeletét a német illetékes oktatásügyi hatóság (Kultusministerkonferenz, azaz KMK) látja el. A bikulturalitás jegyében fokozott hangsúlyt kap a német és a magyar kultúra találkozása. Az itt tanuló gyerekek megismerkednek egymás hagyományaival és szokásaival. A hangsúlyosan többnyelvű környezet már kisgyermekkoról lehetőséget teremt az interkulturális tanulásra, amelyben fokozottan előtérbe kerül a nyelvi és nemzetiségi tolerancia a német nyelvet beszélő nemzetek (osztrákok, németek, svájciak) találkozásától a magyarországi német kisebbségig. A sajátos nyelvi különbségeken, a dialektusokon és a soknemzetiségű környezetben keresztül a diákok fokozott empaticizáló készséget szereznek egymással és a környezetükkel szemben egyaránt. Ennek a tanulási folyamatnak a segítése és a helyes minták bemutatása képezi az alapját a nevelési-oktatási munkának. Az iskola nagy erőket mozgat meg, hogy minden lehető segítséget megadjon az interkulturális tanulás előmozdítására.

A DSB-ben folytatott oktatási tevékenységet Magyarország Oktatási tárcája és a Baden-Württemberg Szövetségi Állam Oktatásügyi Minisztériuma határozza meg. Mindkét szervezet által képviselt oktatáspolitikája megjelenik az iskola helyi tantervében. Az összehangolás révén alakult ki az a sajátos tanítási, szervezeti egység, ami jelenleg az iskolában működik. A különböző évfolyamokon az óraszámokat, a tanítás nyelvét, a gyerekek felvételét az iskolába, az osztályba sorolást, a kettős érettségi rendszert, a tanárok kiválasztását, a magyar- és némettanárok arányát és az iskolaév sajátos időrendjét egyaránt ez a „bikulturális” tanterv határozza meg. A középpontban mindig a kultúrák találkozásának harmonikus megvalósulása áll.

Az iskola magyar és német ágra tagolódik. A magyar ágon tanulók magyar és német érettségi bizonyítványt, és német felsőfokú nyelvvizsgát szereznek. A német ági diákok tanulmányait német érettségi vizsga zárja.

Az iskola fennállása óta háromszorosára nőtt a diáklétszám, amelyből fakadóan az épületet is bővíteni kellett. A Vadászház, amelyben az alapításkor elindult az oktatás, először a nyolc évfolyamos gimnázium két párhuzamos osztályának befogadására alkalmas épületet kapott, amelynek átadására 2001-ben került sor. Ezt követően az alsó tagozaton az oktatási keret változása miatt egy új blokk került kialakításra, amely a régi Vadászházat és a gimnázium épületét köti össze, az új szárny 2018-ban készült el.

Az iskola tanári kara magyar valamint német egy- és kétnyelvű tanárokból áll. A Németországból kiküldetés keretében érkező tanárokkal szemben nem elvárás a magyar nyelv magas szintű ismerete, azonban közülük néhányan származásnyelvként beszélnek magyarul. Ők kizárólag a német nyelven oktatott tantárgyakat és a gimnázium felső évfolyamain a német érettségire felkészítő tárgyakat tanítják. A magyar pedagógusok főként a magyar nyelven oktatott tantárgyakat – magyar nyelv és irodalom, történelem, kémia, földrajz, biológia – tanítják az iskolában. A magyar tanárokkal szemben elvárás a német nyelv ismerete, hiszen a hivatalos, intézményen belüli kommunikáció németül zajlik.

A tanulók magyar és más állampolgárságú, főleg német anyanyelvű gyerekek, hozzávetőlegesen fele-fele arányban. Az iskolában tanuló diákok a beiratkozásuk pillanatában négy csoportra oszthatók: (1) német egynyelvűek, (2) magyar egynyelvűek, (3) német és magyar kétnyelvűek, (4) német és egyéb kétnyelvűek. Ez a kép az iskolában eltöltött idő előrehaladtával árnyalódik, és az egynyelvű gyermekek magyarul vagy németül elindulnak a kétnyelvűség irányába.

3.3. Az idegen nyelvek oktatása a DSB-ben

A többnyelvűség kialakulásában jelentős szerepet játszik a DSB helyi tantervében központi helyet elfoglaló idegennyelv-tanítási koncepció. Ennek bemutatására jó példa a magyar mint idegen nyelv esete, amely a „kultúrák találkozása” elvnek a vezérgondolata is egyben, mivel a nem magyar tanulók ezeken az órákon „találkoznak” a magyar nyelvvel és kultúrával. Az iskola valamennyi diákjának részesülnie kell a nyelvtudási szintjéhez illeszkedő német és magyar nyelvoktatásban, amit az iskola alapvető filozófiája határoz meg. Ennek megfelelően, ahogy a magyar diákok németül tanulnak, ugyanúgy a magyar mint idegen nyelv kötelező tantárgy a nem magyar első nyelvű diákok számára. Felmentést nem kaphatnak alóla, mint ahogy a német nyelv tanulása alól sem. Ennek értelmében már az alsó tagozattól kötelező a magyar nyelv tanulása a nyolcadik évfolyamig. Az iskola nagy erőket mozgósított a magyar mint idegen nyelv tananyag kialakítása terén, így kidolgozta saját helyi tantervét, az ehhez kapcsolódó tananyagokat és oktatási segédanyagokat. Erre a munkára az iskolának egyedül, saját forrásból kellett vállalkoznia, mivel nem létezik tanterv, még csak javaslat sem, amelynek a segítségével a Magyarországra érkező és nemzetközi iskolákban tanuló iskolaköteles külföldiek magyar nyelvre oktatása megoldható lenne. Az iskolák (The American International School of Budapest, British International School) önerőből alakítják ki helyi tanterveket és a tananyag tartalmi oldalát is. A DSB a tananyag kiválasztása során felhasználja a magyar mint idegen nyelv oktatására a már meglévő, korábban megjelentetett nyelvkönyveket, de erre csak a magasabb évfolyamokon van lehetőség, mert ezeket a kiadványokat felnőttek részére írták, és nehezen alkalmazhatóak gyerekek esetében. Az alsó tagozaton a tantervi egységek feldolgozása során a gyermekek számára készített, főként elektronikusan elérhető tananyagokra épül az oktatás. Emellett magyar nyelvi alfabetizálás történik, valamint lényeges elem a magyar mindennapokhoz kapcsolódó kulturális tartalom átadása is.

A magyar mint idegen nyelv oktatása két különböző, de egymásba kapcsolódó rendszerben valósul meg az iskola német ágán. A magyart mint idegen nyelvet tanulók „Ungarische Sprache (US) – magyar nyelv” programra járnak, ahol lehetőségük van a nyelv kezdő szintről induló tanulására. Az évekre lebontott helyi tanterv tartalmazza mindazokat a nyelvi funkciókat és nyelvi formákat, amelyeket a diákoknak el kell sajátítaniuk a hat év alatt, a harmadik osztálytól kezdődően, a nyolcadik osztályig. A nyelvi funkciókhoz és nyelvi formákhoz rendelődik hozzá a készségfejlesztés. Az alsó tagozaton a beszédértés és a beszédképesség fejlesztése kerül előtérbe, tekintettel arra, hogy a gyerekek a német anyanyelvi oktatásban harmadik és negyedik osztályban sajátítják el a kreatív írás alapjait, és az értő olvasás is ekkor kerül mélységeiben fejlesztésre. Így megterhelő lenne, ha ugyanebben az időben az idegen nyelv oktatásában is erőteljesen megjelenne az írásbeliség. Erre annál is inkább szükség van, mert a magyarral mint idegen nyelvvel második idegen nyelvként találkoznak a gyerekek az angol nyelv mellett. Az iskola pedagógiai programjában a Közös Európai Referenciakeretnek megfelelően összehangoltan jelennek meg az egyes idegen nyelvek oktatásának céljai.

A DSB osztályaiba gyakorlatilag minden iskolaévben érkeznek új diákok, akiknek be kell kapcsolódniuk a már működő rendszerbe, az osztályuknak megfelelő magyar csoportba. Ennek értelmében minden új diáknak szintfelmérésen kell résztvennie, ami után döntés születik, hogy a magyar mint idegen nyelv vagy a magyar mint második nyelv csoportban kezdik meg magyar nyelvi tanulmányaikat. A szintfelmérés kiterjed a szóbeli és az írásbeli készségekre egyaránt. Ha a diák már beszél magyarul és megfelel a magyar mint második nyelv óra szintbeli követelményeinek, akkor minden akadály nélkül kezdheti meg itt a tanulást. Ha egyáltalán nem tud még magyarul, akkor az „Ungarisch Anfänger – előkészítő kurzus” résztvevője lesz heti két órában. A tananyag a legalapvetőbb nyelvi funkciókat és

formákat tanítja olyan szinten, hogy a diákok képesek legyenek már az első órákon az osztályuknak megfelelő magyar órába legalább elemi szinten bekapcsolódni. Ez az alsóbb évfolyamokon nyilván könnyebben megy, mivel az ott tanuló diákok nyelvtudási szintje amúgy is alacsonyabb. A nagyobb diákok esetében viszont jobban lehet hagyatkozni az intellektusra, a nyelvi logikájuk tudatosabban működik, és nagyobb gyakorlatuk van az idegennyelv-tanulásban. Az előkészítő kurzus látogatása mellett is kérdéses, hogy mennyire lehetséges csatlakozni egy évek óta tartó tanulási folyamatban lévő csoporthoz. Vannak diákok, akik egy-két év alatt ledolgozzák a kezdeti hátrányt, de inkább az az általános, hogy a csatlakozó diákok magyar mint idegen nyelv tanulmányai során mindvégig észlelhető marad a nyelvtudásbeli elmaradás.

A kétnyelvű kompetenciával rendelkező német ági gyerekek az „Ungarisch als Zweitsprache (UZ) – magyar mint másodnyelv” csoportok óráit látogathatják. Az alsó tagozaton az első osztályban a magyarórákon szóbeli előkészítés zajlik, ami igen fontos, mert a gyerekek nagy része nem Magyarországon élt az iskolát megelőzően, vagy nem magyar óvodába járt. Kutatási eredmények mutatják, hogy az írás-olvasás tanítására egyértelműen nagy hatással van a szóbeli készségek fejlettsége. Így nem elegendő kizárólag az olvasást és írást fejlesztő gyakorlatok alkalmazása, hanem a szóbeli kifejezőkészség és a beszédértés fejlesztése is központi szerephez jut (Lesaux és mtsai. 2006: 94). Az első osztályban november elejétől kezdődően a második osztály közepéig kerül sor a magyar írásbeliség bevezetésére, kissé elcsúsztatva a német nyelvű alfabetizáláshoz képest. Elsőtől hatodik osztályig a magyar anyanyelvi nevelés követelményeihez közelítő alapokat szereznek a diákok, ami után teljesítményük függvényében átléphetnek a magyar ági anyanyelvi órákra. Akiknél ez nem lehetséges, tanulmányaikat az UZ órákon folytatják. Az iskolán belül sokat vitatott kérdés, hogy jó-e, „megéri-e” a gyerekeket már első osztálytól kezdődően magyar nyelven is tanítani. A szakirodalom egyértelműen azt állítja, hogy az otthon használt nyelv („home language”) fejlesztése mindenképpen segíti a bilingvizmus alapját képező másik (nem második) nyelv fejlődését. A kizárólag a másik nyelven folyó oktatásra figyelő programoknak az eredménye az első nyelv (otthon használt nyelv) elvesztése, vagy fejlődésének megrekedése (Cummins 2004: 5). Túl az identitás és a nyelvi azonosulás jelenségén – nem bagatellizálva azt –, az otthon használt nyelv fejlesztése pozitívan befolyásolja a kognitív fejlődést, ami aztán hat a másik nyelv fejlődésére is (Lindholm-Leary 2003: 53, Cummins 2004: 173).

A magasabb évfolyamokon az iskolaév kezdetétől az őszi szünetig dönt az iskola és a szülő arról, hogy a gyerek nyelvi kompetenciája megfelel-e a magyar oktatás megkezdésére. Amennyiben a tanuló a magyar közoktatásnak megfelelő magyar nyelv és irodalom órákat képes követni, akkor az UZ+ csoportban tudja elkezdni a tanulmányait. Itt a Nemzeti Alaptantervhez kapcsolódó kerettantervnek megfelelő tananyagot tanulják a különböző évfolyamokon heti négy-öt órában. Ha ezt a szintet nem éri el a diák, akkor az UZ órán heti három-négy órában vesz részt a magyar anyanyelvi nevelésben. Az ezekben a csoportokban zajló tanítás módszertanának lényeges jellemzője, hogy ötvözi az anyanyelvi nevelés és az idegennyelv-oktatás szemléletmódját. A kétnyelvű kompetenciából fakadóan a tanulók beszéde és beszédértése magas szinten áll. Kevés nyelvtani és lexikai hibával beszélnek, és ezeknek is a fő oka általában a német nyelvi hatás. A szószintű készségek mellett szükséges a szövegszintű beszéd és beszédértés készségének fejlesztése, mivel ezek minél magasabb szintű kiépülése biztosítja az írásbeli szövegértés és szövegalkotás további fejlődését (Geva 2006: 126). Ezzel párhuzamosan az UZ órák tananyagában az évfolyamok előrehaladtával egyre inkább előtérbe kerül az íráskészség és olvasáskészség fejlesztése, a magyar irodalmi és nyelvtani ismeretek átadása.

A 2020/21-es tanévtől lehetőség nyílt a német érettségi rendszerben magyar nyelvből szóbeli tárgyként vizsgázni. Tizenegyedik és tizenkettedik osztályban az óraszám ismét heti

négyre növekszik, mivel ezen a két évfolyamon az UZ tantárgyból nyújtott teljesítmény is számít a középiskolai tanulmányi eredmények kiszámításakor. A magyar nyelvből érettségizők elsősorban a német ági kétnyelvű gyermekek köréből kerülnek ki, amely lehetővé teszi számukra, hogy a német oktatási rendszer kimeneti pontján megjelenjen a nyelvi háttérüket reprezentáló jegy.

4. Összefoglalás

A tanulmányban láthatóvá válik, hogy a két- és többnyelvűség jelen van mind a közoktatásban, mind pedig a nemzetközi iskolákban. Jelentős számú gyermek éli a mindennapjait több nyelven, ami a nemzetközi iskolákban tematizálva, az oktatási folyamatok tervezésének fontos szempontjaként jelenik meg. Mint a bemutatott példából is kitűnik, a gyermektől elválaszthatatlan adottságként kezelik nyelvi háttérét, és minimum semleges, de mindenképpen elfogadó támogatás övezi a többnyelvűséget. A nemzetközi iskolákkal szemben a közoktatásban a bi- és multilingvalitás jelensége a tanítás-tanulás szervezésében nem játszik szerepet, így a tanulókra a nyelvi háttérüktől függetlenül egynyelvűként tekintenek, akiknek ebből fakadóan a származásnyelve láthatatlanná válik. A magyar elsönyelvű diákokra szabott, kizárólagos monolingvis tanulásszervezés vonatkozik a két- és többnyelvű gyermekekre is. Ebben a keretben a származásnyelv exotikumként jelenik meg, a magyar nyelvhez képest mutakozó eltéréseket hangsúlyozva, így a másságra történő reflektálás és az érzelmi bevonódás óhatatlanul növeli a távolságot a nyelvek között.

Irodalom

- 30 Jahre Reichsdeutsche Schule Budapest. Festschrift und Jahresbericht 1938. Budapest. Atkary von, A. 2006. *Für die Freiheit in die Einzelhaft – Das Leben eines Korrespondenten für Radio Free Europe in Ungarn.* BoD – Books on Demand, Norderstedt.
- Baker, Colin 2011. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism.* Multilingual Matters, Clevedon.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Báthory Zoltán – Falus Iván 1997. (szerk.): *Pedagógiai Lexikon.* Keraban Könyvkiadó, Budapest.
- Cummins, Jim 2004. *Language, power, and education: bilingual children in the crossfire.* Multilingual Matters, Clevedon.
- Geva, Esther 2006. Second-Language Oral Proficiency and Second-Language Literacy. In: August, Diane – Shanahan, Timothy (szerk.): *Developing Literacy in Second-Language Learners.* Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Mahwah. 123–140.
- Karinthy Frigyes 1932. A Német Iskola. *Pesti Napló* (1932. jún. 19.). 36.
- Király Edit 2003. Szerencsés véletlenek furcsa tisztességtelen sorozata. *Mozgó Világ* 29/6: 87–97.
- Lesaux, Nonie – Koda, Keiko – Siegel S. Linda – Shanahan Timothy 2006. Development of Literacy. In: August, Diane – Shanahan, Timothy (szerk.): *Developing Literacy in Second-Language Learners.* Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Mahwah. 53–74.
- Lindholm-Leary, J. Kathryn 2003. *Dual language education.* Multilingual Matters, Clevedon.
- Medgyes Péter 1986. *A kommunikatív nyelvpedagógiai irányzat kérdései. Különös tekintettel az angol nyelv oktatására.* (Kandidátusi értekezés.) MTA, Budapest.
- Nádor Orsolya 2003. Nyelvek és kultúrák találkozása – a magyar mint idegen nyelv szemszögéből. *Hungarológiai Évkönyv:* 172–181.
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. Letöltve: 2020. december 02.
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV
- Orosz László 2006. *Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar-német tudománypolitikai kapcsolatokban.* (Doktori disszertáció.) ELTE BTK, Budapest.
- Papp Gábor Zsigmond 2003. *A birodalom iskolája.* (Magyar dokumentumfilm.)
- Schmidt Ildikó 2018. Bevándorló gyerekek közoktatásbeli integrációja a befogadó iskola szempontjából. In: Dégi Zsuzsanna – Tankó Enikő – Tódor Erika Mária (szerk.) *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség.* Sapientia EMTE Csíkszeredai Karának Humántudományok Tanszéke, Sepsiszentgyörgy, Románia. 151–163.
- Schmidt Ildikó 2019. *Migráns gyermekek nyelvi integrációja a magyar közoktatásban. (Esettanulmány: egy afgán testvérpár egy budapesti iskolában).* Doktori disszertáció kézírata. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Schmidt, Ildikó

Bilingualism and multilingualism in Hungarian public education

Social, cultural and linguistic diversity is present in every society and thus, it is organized dynamically along the prevailing interests of the various groups. The analysis of the relation between language and society, and that between forms of language use and social structures underlying social existence can not by-pass the discussion about language and education and, within that scope, bi- and multilingualism in schooling. Based on this fact, the present paper discusses the language education in public schools and in international schools in Hungary, with special focus on the teaching of Hungarian as a foreign language.